

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**

**Навчально-науковий юридичний інститут
Кафедра теорії та історії держави і права**

Онищук І. І.

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

**Методичні вказівки для підготовки до семінарських
занять здобувачів вищої освіти
денної форми навчання**

**Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)
Освітньо-професійна програма «Міжнародне та європейське право»
Спеціальність 081 Право
Галузь знань 08 Право**

м. Івано-Франківськ – 2023

Схвалено на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 1 від 30 серпня 2023 року).

Затверджено на засіданні Науково-методичної ради Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 2 від 19 вересня 2023 року).

Рекомендовано до друку вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 2 від 21 вересня 2023 року)

Рецензенти:

Шутак І. Д. – член-кореспондент Національної академії правових наук України, професор кафедри права та публічного управління ЗВО Університет Короля Данила, доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України.

Сворак С. Д. – професор кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор юридичних наук, доктор історичних наук, професор.

Розробник (керівник навчальної дисципліни):

Онищук І. І. Методичні вказівки для підготовки до семінарських занять здобувачів вищої освіти денної форми навчання за освітньо-професійною програмою «Міжнародне та європейське право» з навчальної дисципліни «Теорія держави і права». Івано-Франківськ: Навчально-науковий юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2023. 51 с.

Методичні вказівки розроблені на основі Навчального плану підготовки здобувачів вищої освіти (кваліфікація: бакалавр права) з галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право Освітньо-професійної програми «Міжнародне та європейське право», затверджені Вченою радою Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника 21 вересня 2023 року і призначені для підготовки до семінарських занять з навчальної дисципліни «Теорія держави і права».

Подано загальні й методичні вказівки для підготовки до семінарських занять, питання й практичні завдання, перелік рекомендованої літератури.

Методичні вказівки призначені для здобувачів вищої освіти, науковців і викладачів.

© Онищук І. І., 2023

© Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника, 2023

ЗМІСТ

Вступ

Загальні вказівки для підготовки до семінарських занять

Методичні вказівки для підготовки до семінарських занять

Тема 1. Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна

Тема 2. Походження держави.

Тема 3. Поняття та сутність держави.

Тема 4. Функції держави.

Тема 5. Форма держави.

Тема 6. Механізм та апарат держави.

Тема 7. Походження та історичний розвиток права.

Тема 8. Поняття, сутність та цінність права.

Тема 9. Право і людина. Правовий статус особи.

Тема 10. Право і суспільство. Громадянське суспільство.

Тема 11. Правова держава та верховенство права.

Тема 12. Право в системі соціального регулювання.

Тема 13. Правове регулювання. Механізм правового регулювання.

Тема 14. Законність і правопорядок.

Тема 15. Правосвідомість і правова культура.

Тема 16. Принципи права.

Тема 17. Норма права.

Тема 18. Джерела права.

Тема 19. Нормативно-правовий акт як джерело права.

Тема 20. Правотворчість.

Тема 21. Система права.

Тема 22. Система законодавства. Систематизація нормативно-правових актів.

Тема 23. Правовідносини.

Тема 24. Тлумачення норм права.

Тема 25. Реалізація норм права. Застосування норм права.

Тема 26. Юридична діяльність. Юридична практика. Юридичний процес.

Тема 27. Юридична техніка.

Тема 28. Правова поведінка. Правопорушення.

Тема 29. Юридична відповідальність.

Тема 30. Правова система. Основні типи правових систем сучасності.

Рекомендована література до навчальної дисципліни

ВСТУП

Теорія держави і права – перша дисципліна, з якої починається вивчення правознавства у вищих юридичних навчальних закладах. Всі науки, що входять до складу правознавства, мають спільний об'єкт вивчення – державно-правову систему суспільства. Теорія держави і права – фундаментальна наука, що має методологічне значення для всіх галузей юридичної науки.

Теорія держави і права дає найбільш повне уявлення про державно-правові явища і процеси, визначає закономірності виникнення, розвитку і функціонування держави і права, закладає основи політичної та правової культури, дає майбутньому юристові загальнотеоретичні знання, необхідні для освоєння інших юридичних дисциплін, а також для практичної роботи.

На відміну від галузевих юридичних наук, теорія держави і права вивчає правову систему суспільства в цілому, її зміст і властивості, закономірності її розвитку і функціонування. Ці загальні властивості і закономірності правової системи суспільства становлять специфічний предмет науки теорії держави і права.

Наука теорії держави і права містить у собі також методологічну частину, у якій досліджуються методи (шляхи, способи, прийоми) пізнання державно-правових явищ.

Оскільки об'єктами професійної діяльності бакалаврів є суспільні відносини в сфері реалізації правових норм і вирішення питань забезпечення законності та правопорядку, бакалавр за спеціальністю 081 «Право» в рамках вивчення дисципліни «Теорія держави і права» готується до наступних видів професійної діяльності, які можна розділити на наступні основні категорії: нормотворча; правозастосовна; правоохоронна; експертно-консультаційна.

Мета викладання навчальної дисципліни – формування в здобувачів вищої освіти компетентностей, які сприяють абстрактному і логічному мисленню, здатності формулювати власні думки, самокритичності, вмінні працювати з джерелами і фактичним матеріалом, грамотно і точно формулювати та висловлювати свої позиції, належним чином їх обґрунтовувати, брати участь в аргументованій дискусії.

Для досягнення мети поставлені такі основні **завдання**:

- вивчення основних понять юриспруденції;

- аналіз теорій, причин, закономірностей виникнення, розвитку та функціонування держави і права;
- набуття навичок пошуку інформації щодо державно-правового розвитку України;
- аналіз різноманітних фактів і явищ, формування власних поглядів та презентація їх в усній та письмовій формах.

Результати навчання. Згідно з вимогами освітньо-професійної та освітньо-кваліфікаційної програми здобувачі вищої освіти повинні

знати:

- предмет теорії держави і права та методи його дослідження;
- вчення про походження держави і права;
- поняття, ознаки та форми держави;
- особливості побудови правової держави;
- структуру права і законодавства;
- правотворчість, правозастосування та тлумачення норм права;
- поняття правопорушення та юридичної відповідальності;
- поняття законності та правопорядку.

вміти:

- вільно володіти загальнотеоретичними поняттями і категоріями;
- застосовувати правові знання в юридичній практиці;
- знаходити необхідну юридичну літературу та користуватися нею;
- використовувати свої знання для захисту прав і свобод людини та обґрунтовувати законність своїх рішень;
- здійснювати аналіз суспільних процесів в контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання;
- пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту;
- вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології та бази даних;
- демонструвати необхідні знання і розуміння сутності та змісту державно-правових явищ.

Навчальна дисципліна спрямована на формування ґрунтованої, різнобічно розвинутої особистості, здатної використовувати весь спектр набутих компетентностей для досягнення успіху в

конкурентному середовищі. Набуті в процесі вивчення дисципліни компетентності підвищать конкурентоспроможність молодих фахівців на ринку праці.

Відповідно до наказу МОН України № 1379 від 12.12.2018 р. здобувачі вищої освіти мають набути наступні компетентності:

Інтегральна компетентність (ІК):

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування правових доктрин, принципів і правових інститутів, і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.

ЗК14. Цінування та повага різноманітності і мультикультурності.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК):

СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.

СК2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

ЗАГАЛЬНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарські заняття слугують здобувачам вищої освіти з метою якнайкраще засвоїти матеріал навчальної дисципліни «Теорія та історія держави і права». Семінарські заняття відбуватимуться у формі обговорення найбільш спірних і проблемних питань, а також шляхом виконання завдань практичного характеру. Для успішної підготовки до цих занять рекомендовано:

- 1) мати зошит з конспектами лекцій. У ньому потрібно виконати завдання, які й обговорюватимуться на семінарських заняттях;
- 2) виписувати в зошити основні терміни – і наукові, і зафіксовані в чинних та у тих, що втратили чинність, нормативно-правових актах; аналізувати ці поняття;
- 3) використовувати рекомендовану літературу, а також інші джерела, не наведені в списку рекомендованих до вивчення;
- 4) самостійно визначити спірні для юридичної науки і практики ознаки понять, сформульовані вченими або ті, які містяться в чинних нормативно-правових актах, виявляти прогалини та колізії в правовому регулюванні;
- 5) фіксувати питання, що викликають труднощі.

Семінарські заняття з теорії держави і права передбачають наступні основні цілі: по-перше, оптимально організувати навчальну працю здобувачів вищої освіти, надати можливість для прояву індивідуальності; по-друге, перевірити якість засвоєння здобувачами вищої освіти відповідної теми курсу на основі їх самостійної роботи з конспектами лекцій, підручниками, науковою, публіцистичною, художньою літературою, законодавством і іншими юридичними актами.

Крім вивчення теоретичних питань, зазначених у планах, здобувач вищої освіти повинен виконувати до кожного заняття серію завдань: термінологічне (засвоєння групи визначень, понять, що надаються до відповідної теми), тестове і практичне (побудова схем, що відображають класифікацію досліджуваних явищ, рішення юридичних завдань, вправ).

Належну увагу варто приділяти особистому самостійному вивченню сучасних юридичних праць. Основні джерела повинні бути законспектовані до проведення заняття. Повнота конспектів може бути різною, але не можна перетворювати конспектування в просте переписування текстів досліджуваних документів.

Для ґрунтового засвоєння навчального матеріалу тільки конспектування підручника та простого переказування його перед аудиторією замало. Такий метод підготовки виключає активний, творчий підхід здобувача вищої освіти до навчального матеріалу, істотно обмежує коло пізнавальних джерел.

Найбільш ефективне, високоякісне засвоєння навчального матеріалу забезпечується глибоким вивченням, аналізом, порівнянням і узагальненням всіх джерел, які визначаються даними планами.

Видається недостатньо продуктивним заняття, що зводиться лише до простого повторення матеріалу, викладеного в лекції або в підручнику. Семінар – це, насамперед, лабораторія творчого мислення, і в цьому його основне навчально-методичне призначення, найбільша дидактична цінність. Тільки в тому випадку, якщо після заняття здобувачі вищої освіти мають більш широкі і глибокі знання, як до його початку, воно повністю виправдує себе як форму навчання.

Тому і під час семінару бажано фіксувати, конспектувати все нове, що вдалося почути на занятті, доповнювати і уточнювати свої робочі записи, підготовлені матеріали.

З перших кроків вивчення такої складної науки як теорія держави і права варто звикати до різноманіття позицій з певних проблем. Здобувачу вищої освіти необхідно прагнути до того, щоб, зайнявши певну позицію по певному питанню, виробляти в себе здатність її аргументувати.

У процесі семінарських занять рекомендовано: аналізувати відповіді інших здобувачів вищої освіти, вказувати на спірні моменти в їхньому виступі; відстоювати власну думку з конкретного питання; доповнювати виступи колег з обговорення тієї чи іншої проблеми. На семінарське заняття може бути підготовлено наукове повідомлення, тематика яких дається у методичних вказівках, але не обмежує у виборі інших обговорюваних тем повідомлень.

Готуючись до семінарів, здобувачам вищої освіти потрібно вивчити бібліотечні фонди для виявлення нових джерел наукового характеру з юридичної техніки, відстежувати опублікування нормативно-правових актів, щоб здійснювати високоякісний аналіз на предмет використання засобів і прийомів юридичної техніки.

Наведені вказівки не універсальні. Їх мета – допомогти здобувачам вищої освіти виробити індивідуальну, найбільш прийнятну методику підготовки до занять з теорії держави і права.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна.

Ключові слова: юриспруденція (юридична наука), теорія держави і права (загальна теорія права та держави), виникнення теорії держави і права, предмет теорії держави і права, структура теорії держави і права, функції теорії держави і права, методологія юридичної науки, методологія теорії держави і права, методи наукового дослідження.

Мета семінарського заняття: розкрити зміст теорії держави і права як науки та навчальної дисципліни, показати її роль у становленні і розвитку правової держави. Засвоїти основні теоретичні положення теорії держави і права: поняття, предмет і метод правового регулювання, систему та завдання. Націлити здобувачів вищої освіти на вивчення питань з теорії держави і права, які необхідні їм для подальшого вивчення інших галузевих дисциплін.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Юридична наука: поняття, об'єкт, предмет, функції.
2. Поняття, предмет і структура теорії держави і права.
3. Виникнення теорії держави і права та історичні етапи її розвитку.
4. Функції теорії держави і права.
5. Поняття методології та методу теорії держави і права.

Термінологічне завдання

Виписати в особистий юридичний словник і засвоїти визначення наступних понять: «наука», «філософія», «соціологія», «політологія», «предмет науки», «метод науки», «предмет науки теорія держави і права», «предмет навчальної дисципліни теорія держави і права», «загальнонауковий метод», «спеціальний метод», «приватно-науковий метод», «діалектика», «**формально-юридичний метод**», «метод порівняльного правознавства», «правовий експеримент».

Тема 2. Походження держави.

Ключові слова: первісне суспільство, плем'я, родовий звичай, поділ праці, народність, рабство, держава, національна держава, причина утворення держави, теологічна теорія, патріархальна теорія, договірна теорія, теорія насильства.

Мета семінарського заняття: сформувати уявлення та систему знань про: основні теорії походження держави; теорію неолітичної революції; багатофакторний підхід до походження держави; з'ясувати закономірності та шляхи становлення держави, навчитися характеризувати закономірності становлення держави та аналізувати шляхи її формування.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Організація соціальної влади у первісному суспільстві та її структура.
2. **Ознаки держави, що відрізняють її від влади первісного суспільства.**
3. Теорії походження держави.
4. Основні закономірності та випадковості виникнення держави.
5. Особливості формування держави в різних країнах світу.

Теми презентацій, рефератів, доповідей, повідомлень, есе:

1. Загальні закономірності виникнення держави.
2. Особливості походження держави в різних країнах світу.
3. Загальна характеристика теорій (концепцій) виникнення держави.
4. Основні причини та умови виникнення держави. Патріархальна теорія виникнення держави.
5. Європейський шлях походження держави.
6. Азіатський шлях походження держави. Теологічна теорія виникнення держави.

Тема 3. Поняття та сутність держави.

Ключові слова: генезис держави, генезис поняття «держава», держава, політична (державна) влада, **ознаки держави**, державний суверенітет, народний суверенітет, **національний суверенітет**, соціальна сутність держави, соціальне призначення держави.

Мета семінарського заняття: усвідомити поняття держави як особливого різновиду соціальної влади, чітко і повно виявити його ознаки. Визначити сутність держави. Вміти обґрунтувати відносну самостійність держави стосовно суспільства, показати відмінність держави від інших установ і організацій сучасного суспільства.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття держави та державної влади, її відмінність від інших суспільних утворень.
2. Ознаки та сутність держави.
3. **Державний суверенітет: поняття та ознаки.**
4. Співвідношення державного, народного та національного суверенітету.
5. Поняття функцій держави, їх класифікація та загальна характеристика.

Термінологічне завдання

Виписати в особистий юридичний словник і засвоїти визначення наступних понять: «*держава*», «*суверенітет держави*», «*податки*», «*територія*», «*сутність держави*».

Тема 4. Функції держави.

Ключові слова: функції, функції соціальних інституцій, функції держави, внутрішні функції держави, політична функція, економічна функція, соціальна функція, **культурна функція**, зовнішні функції держави, функція оборони держави, функція міжнародного співробітництва, форми здійснення функцій держави, правові форми

здійснення функцій держави, організаційні форми здійснення функцій держави, методи здійснення функцій держави.

Мета семінарського заняття: розглянути поняття функцій держави і їхню соціальну природу. Домогтися чіткого уявлення про класифікацію функцій держави. Засвоїти зміст основних внутрішніх і зовнішніх функцій Української держави і показати тенденції їхнього розвитку. Надати глибокі знання про форми і методи реалізації функцій держави.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття та зміст функцій держави.
2. Взаємозв'язок між сутністю держави та її функціями.
3. Класифікація функцій держави.
4. Поняття та загальна характеристика внутрішніх функцій сучасної держави.
5. Поняття та загальна характеристика зовнішніх функцій сучасної держави.

Самостійна робота (8 год.):

1. Еволюція функцій держави.
2. Поняття та ознаки форм здійснення функцій держави.
3. Поняття та різновиди правових форм здійснення функцій держави.
4. Поняття та різновиди організаційних форм здійснення функцій держави.
5. Методи здійснення функцій держави.
6. Фактори, що визначають напрямки діяльності держави та зміст її функцій.
7. Політична, економічна, соціальна, культурна, фінансова, екологічна, правоохоронна та інші внутрішні функції держави.
8. Функції оборони держави, підтримання світового порядку, міжнародного співробітництва та інтеграції у світову економіку як основні зовнішні функції держави.

Проблемні питання і матеріали для обговорення

1. Який взаємозв'язок існує між динамікою розвитку держави і її функціями?
2. Яким чином у зв'язку із цим можуть змінюватися поняття, зміст і класифікація функцій держави?
3. За якими критеріями відбувається класифікація функцій держави на основні і неосновні, внутрішні і зовнішні? Аргументуйте відповіді?

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і вивчити визначення понять: *«функції держави», «внутрішні функції держави», «зовнішні функції держави», «постійні функції держави», «тимчасові функції держави», «функція органу держави», «форма здійснення функцій держави», «метод здійснення функцій держави».*

Практичне завдання

Скласти в робочому зошиті схеми:

- 1) «Основні внутрішні функції держави»;
- 2) «Основні зовнішні функції держави»;
- 3) «Правові форми здійснення функцій держави»;
- 4) «Методи здійснення функцій держави».

Тема 5. Форма держави.

Ключові слова: форма держави, **форма державного правління**, монархія, республіка, форма державного устрою, унітарна держава, федерація, конфедерація, імперія, унія, форма державного режиму, демократичний державний режим, тоталітарний державний режим, авторитарний державний режим, форма держави в Україні.

Мета семінарського заняття: з'ясувати категорію «форма держави» як одну з найважливіших і містких понять державознавства. Виявити, що обумовлює існування різноманітних форм держави і які чинники впливають на їх зміну при незмінності сутності держави.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття та елементи форми держави.
 2. Поняття та види форми державного правління.
 3. Поняття та види форми державного устрою.
 4. Поняття та види форми державно-правового режиму.
 5. Загальна характеристика форми державного устрою.
- Класифікація форм державного устрою.

Теми рефератів, презентацій, есе:

1. Поняття, ознаки, види монархії.
2. Конституційні та парламентські монархії.
3. Види сучасних монархій.
4. Форма правління в Україні.
5. Демократичний режим правління.
6. Недемократичні режими правління.
7. Демократичний державний режим: поняття, ознаки, види.
8. Ліберально-демократичний державний режим: поняття, ознаки, види.
9. Консервативно-демократичний державний режим: поняття, ознаки, види.
10. Радикально-демократичний державний режим: поняття, ознаки, види.
11. Поняття, ознаки та види недемократичних режимів. Тоталітарний державний режим: поняття, ознаки, види.
12. Авторитарний державний режим: поняття, ознаки, види. Історичні різновиди державного режиму.
13. Сучасний стан та проблеми форми держави в Україні.

Тема 6. Механізм та апарат держави.

Ключові слова: держава, механізм держави, структура механізму держави, апарат держави, структура апарату держави, державний орган, державний орган законодавчої влади, державний орган виконавчої влади, державний орган судової влади, правоохоронний орган, орган місцевого самоврядування.

Мета семінарського заняття: усвідомити та засвоїти поняття «механізму» і «апарату» держави; визначити їх структуру, зміст понять

«державна організація», «державне підприємство», «державна установа», «державний орган», «**державний службовець**». З'ясувати співвідношення механізму держави з апаратом держави, їх єдність та обумовленість.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття механізму держави та його структура.
2. Апарат держави і його ознаки.
3. Державні органи і їх види.
4. Загальна характеристика органів законодавчої, виконавчої та судової влади.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: «*механізм держави*», «*орган держави*», «*державне підприємство*», «*державна установа*».

Тема 7. Походження та історичний розвиток права.

Ключові слова: право, генезис права, причини виникнення права, умови виникнення права, **етапи розвитку права**, первісне право, раннє звичаєве право, теорії (концепції) виникнення права.

Мета семінарського заняття: з'ясувати основні причини та умови виникнення права, вивчити теорії (концепції) виникнення права та засвоїти історичний процес розвитку права, розглянути основні юридичні джерела формування права у різних народів світу.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Основні причини та умови виникнення права.
2. Історичний процес виникнення і розвитку права та його етапи.
3. Основні юридичні джерела формування права у різних народів світу.
4. Теорії (концепції) виникнення права.
5. **Роль держави у процесі становлення і розвитку права.**

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: «право», «генезис права», «історія права», «етапи розвитку права», «первісне право», «**раннє звичаєве право**», «теорії (концепції) виникнення права».

Тема 8. Поняття, сутність та цінність права.

Ключові слова: право, праворозуміння, типи праворозуміння, теорія природного права, юридичний позитивізм, нормативізм, соціологічне праворозуміння, психологічна концепція права, історична школа права, марксистська теорія права, інтегративне праворозуміння, сутність права, функції права, загально-соціальні функції права, спеціальні (спеціально-юридичні) функції права, взаємодія права та держави, співвідношення права та економіки, співвідношення права та політики.

Мета семінарського заняття: розглянути підходи до поняття права та праворозуміння, з'ясувати загальнолюдську сутність права, чітко і повно виявити його ознаки й функції, сформулювати на цій основі розгорнуте визначення поняття українського права. Критично осмислити розвиток українського права та способи його впливу на державу.

План семінарського заняття №1 (2 год.):

1. Праворозуміння та його типи на основі панівних підходів до сутності права.
2. Поняття та загальна характеристика природно-правової концепції права.
3. Поняття та загальна характеристика позитивно-правової концепції права.
4. Соціологічна, психологічна та інтегративна концепція праворозуміння.

План семінарського заняття №2 (2 год.):

1. Поняття і ознаки права.
2. Принципи права.

3. Соціальна цінність права.
4. Функції права.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: *«право»*, *«сутність права»*, *«цінність права»*, *«економіка»*, *«політика»*.

Дайте письмову відповідь на запитання:

1. Які основні ознаки відрізняють право від засобів соціального регулювання первісного суспільства?
2. У чому полягає соціальна обумовленість права?
3. Розкрийте поняття принципів права та їх систему.
4. У чому виявляється статика і динамізм в реалізації функцій права?

Тема 9. Право і людина. Правовий статус особи.

Ключові слова: людина, особа, індивід, громадянин, **правовий статус особи**, права особи, свободи особи, обов'язки особи, гарантії правового статусу особи, взаємодія держави і особи.

Мета семінарського заняття: сформувати систему знань про: поняття, структуру та види правового статусу людини, еволюцію прав людини; навчитися виокремлювати категорії «людина», «індивід», «особа», «громадянин»; демонструвати знання основоположних прав і свобод людини та громадянина; усвідомити зміст гарантій прав людини і громадянина.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Співвідношення понять «людина», «особа» та «громадянин».
2. Правовий статус: поняття, структура та види.
3. Покоління прав людини.
4. **Поняття та види основоположних прав і свобод людини та громадянина.**

5. Юридичні обов'язки людини і громадянина.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: «правовий статус», «права людини», «права громадянина», «об'єктивне право», «**суб'єктивне право**», «класифікація прав людини», «міжнародні стандарти прав людини», «гарантії прав і свобод людини і громадянина».

Теми презентацій, рефератів, доповідей, повідомлень, есе:

1. Правовий зв'язок особи та держави.
2. Правовий статус особи.
3. Правовий статус і фактичне становище особи.
4. Структура правового статусу особи.
5. **Поняття та система прав і свобод особи.**

Тема 10. Право і суспільство. Громадянське суспільство.

Ключові слова: громадянське суспільство, структура громадянського суспільства, функції і атрибути громадянського суспільства, групи інтересів, **політичне суспільство**, публічний простір, засоби і центри комунікації, громадська думка, організоване громадське (публічне) життя, права людини, добровільні асоціації, кооперація, солідарність, довіра, співробітництво.

Мета семінарського заняття: сформувати уявлення та систему знань про: політичну систему суспільства її структуру та функції; розкрити поняття, структуру та функції політичної системи суспільства; виявити місце держави в політичній системі суспільства; зрозуміти принципи та механізм взаємодії громадянського суспільства і держави.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Громадянське суспільство: генеза, сутність та функції.
2. Концепції громадянського суспільства.
3. **Моделі громадянського суспільства.**

4. Громадянське суспільство і демократія.
5. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: *«громадянське суспільство»*, *«групи інтересів»*, *«громадська думка»*, *«захист прав людини»*, *«добровільні асоціації»*, *«кооперація»*, *«солідарність»*, *«довіра»*, *«клієнтельські партії»*.

Дайте письмову відповідь на запитання:

1. Чи відповідають положення Закону України «Про громадські об'єднання» європейським стандартам у сфері правового регулювання неурядових організацій?
2. У чому полягає модель з 5 культурних вимірників Г. Хофстедє за допомогою яких можна охарактеризувати й описати домінуючі ціннісні системи представників різних країн та етнічних груп?
3. Обґрунтуйте чи метод зіставлення з контрольною групою є науково обґрунтованим та чи він застосовується у дослідженнях розвитку громад закордоном?
4. Що таке викривлення плюралізму: монополізація влади та «тотальне лобіювання»?
5. Опишіть сутнісні риси клієнтелізму.
6. Яким державам притаманний сучасний неокорпоративізм (соцієтальний, ліберальний корпоративізм), який часто називають «суспільним» та «відкритим»?

Тема 11. Правова держава та верховенство права.

Ключові слова: правова держава, верховенство права, правова визначеність, концепція правової держави, ліберальна модель правової держави, соціальна модель правової держави, соціалістична модель правової держави, соціальна держава, співвідношення правової і соціальної держави, співвідношення правової держави і громадянського суспільства, перспективи розвитку правової держави.

Мета семінарського заняття: усвідомити сутність і цінність правової держави, природу громадянського суспільства і основні лінії їхнього взаємозв'язку. Висвітлити верховенство права як фундаментальний принцип сучасного правопорядку в світі та показати, що верховенство права є пануванням права у суспільстві.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття та суть правової держави.
2. Основні ознаки та принципи правової держави.
3. Співвідношення понять «правова держава» та «соціальна держава».
4. Правова держава і громадянське суспільство.
5. Поняття та зміст верховенства права.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: *«правова держава», «соціальна держава», «співвідношення правової і соціальної держави», «співвідношення правової держави і громадянського суспільства», «мова», «свідомість», «культура».*

Теми презентацій, рефератів, доповідей, повідомлень, есе:

1. Одвічне таїнство мудрості в контексті правової держави.
2. Концепція природного права згідно із вченням Гроція та Спінози.
3. Визначити біосоціальний еволюціонізм правової держави.
4. Які історичні критерії правової держави?
5. Формула мудрості в правовій державі: витоки, пріоритети, прогнози.
6. Міфологічний простір еволюції культури у правовій державі.
7. Законність як елемент принципу верховенства права: правова доктрина та судова практика.

Тема 12. Право в системі соціального регулювання.

Ключові слова: нормативне регулювання, технічні норми, соціальні норми, звичаї, традиції, релігійні норми, норми моралі, політичні норми, корпоративні норми, норми права.

Мета семінарського заняття: сформувати уявлення про: поняття та види соціального регулювання; види соціальних норм; специфіку правових норм в системі соціального регулювання. Зрозуміти основні аспекти соціального регулювання; знати поняття і види норм, типи, форми та методи правового регулювання; з'ясувати співвідношення (єдність, відмінність, взаємодію) права та інших соціальних норм.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття та елементи нормативного регулювання.
2. Співвідношення технічних і соціальних норм у регулюванні суспільних відносин. Класифікація соціальних норм.
3. Звичаї і традиції як регулятори поведінки в первісному суспільстві.
4. Норми моралі у системі соціальних норм.
5. Політичні норми у системі соціальних регуляторів.

Проблемне питання

Ваше відношення до тези: «Вище закону може бути тільки кохання, вище права – лише милість, вище справедливості – лише прощення».

Аргументуйте Вашу позицію.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: «мораль», «корпоративна норма», «традиції», «діловий звичай», «релігійна норма».

Практичне завдання

1. Накреслити в робочому блокноті схему: «Система соціальних норм українського суспільства».

2. Визначіться в наступній ситуації. Ви – старший оперуповноважений відділу боротьби з економічною злочинністю – довідалися, що ваш товариш по службі оперуповноважений Козлов взяв хабара, обіцяючи свій шкільний подрузі домовитися з Вами щодо приховання матеріалів про незаконні фінансові операції фірми «Альфа». Якою буде Ваша реакція?

Тема 13. Правове регулювання. Механізм правового регулювання.

Ключові слова: правове регулювання, правовий вплив, предмет правового регулювання, межі правового регулювання, види правового регулювання, методи правового регулювання, типи правового регулювання, стадії правового регулювання, механізм правового регулювання.

Мета семінарського заняття: сформувати знання про правове регулювання та правовий вплив на суспільні відносини та їх роль у житті сучасного суспільства. Розмежовувати правове регулювання та правовий вплив, продемонструвати знання про правові стимули та обмеження.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття та ознаки правового регулювання та правового впливу.
2. Сфера правового регулювання.
3. Предмет і межі правового регулювання.
4. Види, методи, типи правового регулювання.
5. Стадії та механізм правового регулювання.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: «правовий вплив», «правове регулювання», «межі правового регулювання», «типи правового регулювання», «стадії правового регулювання», «механізм правового регулювання», «правові привілеї», «правові імунітети».

Теми презентацій, рефератів, доповідей, повідомлень, есе:

1. Основні засади правового регулювання в суспільстві.
2. Централізоване регулювання (метод субординації або імперативний метод).

Тема 14. Законність і правопорядок.

Ключові слова: законність, принципи законності, вимоги законності, гарантії законності, правопорядок, принципи правопорядку, функції правопорядку, дисципліна, державна дисципліна.

Мета семінарського заняття: сформувати систему знань про: поняття законності та правопорядку, принципи (вимоги) законності, загальні умови і спеціальні (юридичні) засоби законності, ознаки та елементи правопорядку. Здійснити порівняльний аналіз національного, інтегративного та міжнародного правопорядку. Показати взаємозв'язок законності з верховенством права.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття, сутність і принципи законності.
2. Співвідношення законності з доцільністю, дисципліною, демократією, правовим і громадським порядком.
3. Гарантії законності: поняття і види.
4. Шляхи зміцнення законності і державної дисципліни в сучасних умовах.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: «законність», «правапорядок», «громадський порядок», «гарантії законності», «державна дисципліна».

Практичне завдання

1. Скласти в робочому зошиті схеми «Принципи законності» і «Гарантії законності».

Тема 15. Правосвідомість і правова культура.

Ключові слова: правосвідомість, види правосвідомості, суспільна правосвідомість, колективна правосвідомість, індивідуальна правосвідомість, правова ідеологія, правова психологія, правова культура, правова освіта, правове виховання, деформація правосвідомості, правовий нігілізм.

Мета семінарського заняття: розкрити поняття і структуру, види і функції правосвідомості. Виявити види деформацій правосвідомості, з'ясувати що таке правова культура, її поняття та структуру, види правової культури та особливості правового менталітету. Показати вплив правового виховання на формування правосвідомості та правової культури.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття, ознаки та види правосвідомості.
2. **Рівні правосвідомості. Правова психологія і правова ідеологія.**
3. Співвідношення правосвідомості і права.
4. Поняття, характерні риси правової культури суспільства і людини.
5. Основні шляхи формування і вдосконалення правової культури.

Проблемне питання

Дискусія на тему *«Причини низького рівня правосвідомості в Україні»* (можливе використання результатів анкетування або соціологічного опитування).

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення наступних понять: *«правосвідомість»*, *«правова ідеологія»*, *«правова психологія»*, *«деформація правосвідомості»*, *«правовий інфантилізм»*, *«правовий нігілізм»*, *«правова демагогія»*, *«правовий ідеалізм»*, *«правовий фетишизм»*, *«переродження правосвідомості»*.

Тема 16. Принципи права.

Ключові слова: загальнолюдські принципи права, принцип гуманізму, принцип демократизму, принцип справедливості, принцип свободи, принцип рівності, принципи правової системи, риси і функції принципів права, норма права, зміст принципів права, правотворчість, нормативність принципів.

Мета семінарського заняття: усвідомити сутність принципів права як основних засад, що визначають природу, соціальну сутність та найсуттєвіші властивості права. Розглянути та засвоїти загальносоціальні і спеціально-юридичні принципи права, галузеві та міжгалузеві принципи права, принципи інститутів права.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття і основні характеристики принципів права.
2. Загальні принципи права.
3. Галузеві принципи права.
4. **Міжгалузеві принципи права.**
5. Поняття принципу права і норми права: взаємодія і порівняння.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: «*принцип гуманізму*», «*принцип демократизму*», «*принцип справедливості*», «*принцип свободи*», «*принцип рівності*», «*загальноправові принципи*», «***міжгалузеві принципи***», «*галузеві принципи*», «*принципи правових інститутів*».

Теми презентацій, рефератів, доповідей, повідомлень, есе:

1. Принципи права та їх роль у регулюванні суспільних відносин з позицій природно-правового і позитивістського підходів до права.
2. Природно-правова і позитивістська школи права.
3. Особливості визначення місця принципів права у правовому регулюванні з позицій кожного з типів праворозуміння.

4. Легітимація принципів права.
5. Принципи права як інтегруючий елемент позитивістського і природно-правового напрямів правового мислення.
6. Поняття та риси принципів права.
7. Загальна характеристика принципів права через встановлення родової категорії для визначення їх поняття.
8. Процес формування принципів і норм права.
9. Співвідношення принципів і норм права, їх спільні і відмінні ознаки.
10. Взаємовплив і взаємодія принципів і норм права в регулюванні суспільних відносин.

Тема 17. Норма права.

Ключові слова: норма права, класифікація норм права, регулятивні норми, охоронні норми, норми матеріального права, норми процесуального права, гіпотеза, диспозиція, санкція, стаття нормативно-правового акта.

Мета семінарського заняття: набути уявлення про природу, структуру і види норм права, досягнути чіткого розуміння логічної побудови норми права та її співвідношення зі статтею нормативно-правового акта. З'ясувати, яке значення має класифікація норм права для їхнього правильного застосування.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття та ознаки норми права.
2. Класифікація норм права.
3. Структура норми права: поняття та елементи.
4. Співвідношення норми права та статті нормативно-правового акта.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і усвідомити визначення понять: «норма права», «логічна норма», «норма-припис», «*гіпотеза правової норми*», «диспозиція норми права», «санкція норми права», «стаття нормативно-правового акта», «заборонна юридична норма», «правомочна юридична норма», «спеціальна юридична норма»,

«заохочувальна норма права», «рекомендаційна юридична норма», «колізійна норма права», «дефінітивна норма права».

Тема 18. Джерела права.

Ключові слова: джерело (форма) права, правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий договір, нормативно-правовий акт, правова доктрина, правові ідеї, закон, підзаконний нормативно-правовий акт, дія нормативно-правових актів.

Мета семінарського заняття: вивчити проблему джерел права в матеріальному, ідеологічному і спеціально-юридичному розумінні. Усвідомити поняття «форма права», засвоїти основні види форм права. Навчитися давати характеристику джерелам права України.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття та ознаки форми (джерела) права.
2. Види форм (джерел) права.
3. Форми права, що використовуються в Україні.
4. Джерело права в матеріальному, ідеологічному і спеціально-юридичному змістах.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: *«форми права», «нормативно-правовий акт», «нормативний договір», «правовий прецедент», «акт референдуму», «правовий звичай».*

Практичне завдання

1. Скласти в робочому зошиті схему: «Види форм права».

Тема 19. Нормативно-правовий акт як джерело права.

Ключові слова: нормативно-правовий акт, правова доктрина, правові ідеї, закон, підзаконний нормативно-правовий акт, дія нормативно-правових актів.

Мета семінарського заняття: сформувати уявлення про: поняття, ознаки та види нормативно-правових актів; закони та підзаконні нормативно-правові акти; дію нормативно-правових актів у часі, у просторі та за колом осіб; поняття та склад законодавства; співвідношення системи законодавства з системою права. З'ясувати відмінності між системою законодавства та системою права.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття і ознаки нормативно-правового акта.
2. Види нормативно-правових актів.
3. Закон: поняття, ознаки, види.
4. Поняття, види і система підзаконних нормативно-правових актів.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: «нормативно-правовий акт», «юридична сила нормативно-правового акта», «ієрархія нормативно-правових актів», «дія нормативно-правового акта в часі», «дія нормативно-правового акта в просторі», «дія нормативно-правового акта за колом осіб», «закон», «підзаконний нормативно-правовий акт».

Тема 20. Правотворчість.

Ключові слова: правоутворення, правотворчість, правотворча діяльність, види правотворчості, стадії правотворчості, нормотворчість, законотворча діяльність, законодавча техніка, правила законодавчої техніки, підзаконна правотворчість.

Мета семінарського заняття: розглянути природу і принципи правотворчості в Україні, домогтися розуміння форми права і його різновидів, чіткого уявлення про природу і провідну роль нормативно-правових актів у системі форм права. Надбати знання про умови дії нормативно-правових актів у часі, у просторі та за колом осіб, проаналізувати тенденції і основні напрямки розвитку українського законодавства.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття та ознаки правотворчості. Правотворча діяльність.
2. Принципи та функції правотворчості.
3. Види правотворчості.
4. Стадії правотворчості.
5. Поняття та ознаки нормотворчості. Співвідношення правотворчості та нормотворчості.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: *«правотворчість», «закон», «підзаконний нормативний акт», «законодавча ініціатива», «юридична техніка», «зворотня дія закону», «законодавча техніка», «правова презумпція», «правова фікція», «правова аксіома», «юридична конструкція», «правовий символ».*

Практичне завдання

1. Скласти в робочому блокноті схему «Види нормативно-правових актів в Україні».

Тема 21. Система права.

Ключові слова: система права, галузь права, підгалузь права, інститут права, норма права, публічне право, приватне право, галузі права України, базові галузі права, профілюючі галузі права, спеціальні галузі права, предмет правового регулювання, метод правового регулювання.

Мета семінарського заняття: сформулювати уявлення про: поняття та складові елементи системи права; критерії розмежування галузей права; поняття та види інститутів права; правові спільності; співвідношення між нормами міжнародного та національного права, інтегративного та національного права. Проаналізувати співвідношення між нормами національного, інтегративного та міжнародного права.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття системи права та її риси.
2. Характеристика галузі, підгалузі, інституту та норми права.
3. Загальна характеристика галузей права.
4. Предмет і метод правового регулювання як підстави розподілу права на галузі, підгалузі та інститути.

Проблемні питання

1. Який прямий і зворотний зв'язок існує між структурними частинами правової системи України із одного боку і системами права і законодавства країни – з іншого? У чому він конкретно виражається?
2. Яке практичне значення мають категорії «система права» і «система законодавства» у процесі правотворчості і правореалізації?
3. Проаналізуйте статті розділу II Конституції України «Права і свободи та обов'язки людини і громадянина» з позиції того, яким повинне бути для їхнього перетворення в життя оптимальне співвідношення приватних і публічних (громадських) підвалин?

Практичне завдання:

Розподілити вказані галузі права на традиційні, спеціальні та процесуальні:

- конституційне право;
- кримінальне право;
- адміністративне право;
- трудове право;
- кримінально-процесуальне право;
- фінансове право;
- господарсько-процесуальне право;
- цивільне право.

Традиційні (профілюючи) галузі	Спеціальні галузі	Процесуальні галузі

Тема 22. Система законодавства. Систематизація нормативно-правових актів.

Ключові слова: законодавство, система законодавства, систематизація законодавства, інкорпорація, кодифікація, консолідація, звід законів, облік законодавства.

Мета семінарського заняття: поглибити знання про систему законодавства, розвинути вміння і навички проводити порівняльний аналіз правових явищ. Розкрити способи подолання правового нігілізму та виховання у душі поваги до законів та права в цілому.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Систематизація нормативно-правових актів: поняття, види, значення.
2. Інкорпорація нормативно-правових актів.
3. Кодифікація українського законодавства: поняття, види, перспективи.
4. Консолідація українського законодавства. Її відмінність від інкорпорації і кодифікації.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: «систематизація нормативних правових актів», «облік нормативних правових актів», «інкорпорація», «консолідація», «кодифікація», «основи», «кодекс», «статут», «регламент».

Теми презентацій, рефератів, доповідей, повідомлень, есе:

1. Множинність видів систематизації нормативно-правових актів в Україні.
2. Своєрідність юридичної природи основ законодавства на сучасному етапі розвитку України.
3. Систематизація підзаконних нормативно-правових актів в Україні.

Тема 23. Правовідносини.

Ключові слова: суспільні відносини дієздатність, правові відносини, угодоздатність, юридичний зміст правовідносин, деліктоздатність, фактичний зміст правовідносин, об'єкт правовідносин, суб'єктивне право, юридичні факти, юридичний обов'язок, юридичні дії, суб'єкти правовідносин, злочини, правосуб'єктність, проступки, правоздатність, види правовідносин.

Мета семінарського заняття: сформувані уявлення про: поняття та види правових відносин; склад (структуру) правовідносин; суб'єкти правовідносин; об'єкти правовідносин; юридичний зміст правовідносин (суб'єктивні права та юридичні обов'язки); передумови правовідносин; юридичні факти та фактичні склади. Набути навичок аналізувати зміст правовідносин; поглибити знання про суб'єктивні права та юридичні обов'язки; аналізувати юридичні факти.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття та основні ознаки правовідносин.
2. Зміст правовідносин.
3. Суб'єкти правовідносин: поняття та види.
4. Об'єкти правовідносин: поняття та види.
5. Юридичні факти та їх класифікація.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: «правовідносини», «суб'єкт права», «правоздатність», «дієздатність», «юридична особа», «суб'єктивне право», «законний інтерес», «юридичний обов'язок», «об'єкт

правовідносин», «юридичний факт», «подія», «дія», «фактичний склад».

Практичне завдання

1. Наведіть (письмово) приклади правовідносин, у яких Ви брали участь протягом трьох останніх днів. До якого виду вони відносяться? Які юридичні факти стали основою для їхнього виникнення, і що було об'єктом кожного із цих правовідносин?

2. Дайте характеристику основних видів суб'єктів правовідносин (колективних і індивідуальних): громадян, іноземців, осіб без громадянства, організацій, держави – з погляду на їх правовий статус.

Тема 24. Тлумачення норм права.

Ключові слова: тлумачення, тлумачення (інтерпретація) норм права, види тлумачення правових норм, способи тлумачення правових норм, акт тлумачення правової норми (інтерпретаційно-правовий акт), офіційне тлумачення правових норм.

Мета семінарського заняття: надбати знання про сутність, необхідність і практичне значення тлумачення норм права, види і прийоми тлумачення норм права, досягнути правила застосування кожного з них; навчитися визначати вид тлумачення при аналізі конкретних правових приписів.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття, необхідність і значення тлумачення норм права.
2. Способи (прийоми) тлумачення норм права.
3. Види тлумачення норм українського права за суб'єктом.
4. Види тлумачення норм права за обсягом.
5. Акти офіційного тлумачення норм права: поняття, класифікація.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення наступних понять: «тлумачення норм права», «офіційне тлумачення норм права», «казуальне тлумачення», «нормативне тлумачення», «неофіційне тлумачення норм права», «акт тлумачення

норм права», «доктринальне тлумачення», «автентичне тлумачення», «поширювальне тлумачення», «обмежувальне тлумачення».

Практичне завдання

У робочому зошиті скласти схеми:

1. Способів (приймів) тлумачення (з'ясування) норм права.
2. Видів тлумачення юридичних норм за обсягом.

Тема 25. Реалізація норм права. Застосування норм права.

Ключові слова: реалізація, реалізація правових норм, форми реалізації правових норм, використання, виконання, дотримання (додержання), застосування правових норм, правозастосовний акт, прогалини у праві, аналогія права, аналогія закону.

Мета семінарського заняття: сформувати уявлення про: поняття та ознаки реалізації права; форми реалізації права; поняття та ознаки застосування права; ідеологію застосування права; процес (стадії) застосування права. Здійснити аналіз стадій застосування права; виокремити типові і нетипові застосування права; навчитися здійснювати класифікацію актів застосування права та аналізувати їх структуру.

План семінарського заняття №1 (2 год.):

1. Поняття реалізації правових норм.
2. Форми і методи реалізації правових норм.
3. Використання, виконання та додержання як форми реалізації норм права.
2. Співвідношення реалізації правових норм і правомірної поведінки.

План семінарського заняття №2 (2 год.):

1. Поняття і необхідність правозастосування.
2. Основні стадії процесів застосування правових норм.
3. Прогалини в праві.
4. Інститут аналогії в праві.

5. Акти застосування норм права: поняття, класифікація, ефективність дії.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого робочого словника і засвоїти визначення наступних понять: «реалізація норм права», «дотримання права», «виконання права», «використання права», «застосування права», «субсидіарне застосування права», «акт застосування норми права», «аналогія закону», «аналогія права», «прогалина у праві».

Завдання

1. Провести порівняльний аналіз форм реалізації норм права:

Форма реалізації норм права	Вид форм реалізації	Залежність від волі суб'єкта	Активна форма чи пасивна форма
Виконання			
Використання			
Дотримання			
Застосування			

2. З Конституції України випишіть норми, які передбачають форму реалізації норм права у вигляді виконання та використання.

3. Складіть проект правозастосовного акта на вибір (наказ керівника про прийняття на роботу, рішення міської ради, рішення суду).

4. Зобразіть схематично види тлумачення норм права.

Тема 26. Юридична діяльність. Юридична практика. Юридичний процес.

Ключові слова: юридична діяльність, структура, юридична практика, функція, правова практика, правореалізаційний процес, юридичний процес, правотворчий процес, юридична справа, правотлумачний процес.

Мета семінарського заняття: усвідомити суть змісту юридичної діяльності, юридичної практики та юридичного процесу. Осягнути знання про елементи юридичної діяльності, види і стадії

юридичного процесу. Навчитися характеризувати особливості судової практики, розмежовувати юридичний процес та юридичну процедуру, аналізувати стадії юридичного процесу.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Загальна характеристика юридичної діяльності
2. Поняття та ознаки юридичної практики:
3. Поняття і зміст юридичного процесу.
4. Види юридичного процесу.

Письмове завдання:

1. З'ясуйте та опишіть характерні ознаки юридичної практики.
2. Охарактеризуйте особливості судової практики.
3. Дайте визначення юридичного процесу.
4. Дайте відповідь на запитання: як співвідносяться юридичний процес та юридична процедура?

Тема 27. Юридична техніка.

Ключові слова: юридична техніка, законодавча техніка, юридична технологія, законодавча технологія, засоби юридичної техніки, способи юридичної техніки, правила юридичної техніки, прийоми юридичної техніки, реквізити документа.

Мета семінарського заняття: сформувати уявлення про юридичну техніку, її види та правила, місце теорії юридичної техніки в загальній теорії права. З'ясувати особливості юридичної техніки в різних правових системах сучасності. Набути навичок із застосування техніко-юридичних засобів і способів.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття про юридичну техніку.
2. Місце теорії юридичної техніки в загальній теорії права.
3. Структура юридичної техніки.
4. Види юридичної техніки.

5. Особливості юридичної техніки в різних правових системах сучасності.

Термінологічне завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Завдання

1. Користуючись рекомендованою літературою, письмово обґрунтуйте сутність інструментального та якісного підходів до розуміння юридичної техніки та назвіть їх представників.

2. Користуючись рекомендованою літературою, письмово порівняйте, які види юридичної техніки виокремлюють учені.

Тема 28. Правова поведінка. Правопорушення.

Ключові слова: правова поведінка, види правової поведінки, правомірна поведінка, маргінальна поведінка, конформістська поведінка, звичайна поведінка, соціально-активна (принципова) поведінка, протиправна поведінка, правопорушення, склад правопорушення, злочин, проступок.

Мета семінарського заняття: формування уявлень про природу правомірної поведінки, співвідношення правомірності, легальності і легітимності; з'ясування вагомості правової поведінки в діяльності юриста, у вирішенні актуальних проблем становлення правової держави в Україні.

План семінарського заняття (2 год.):

1. Поняття, ознаки і види правової поведінки.
2. Поняття і ознаки правомірної поведінки.
3. Критерії класифікації правомірної поведінки.
4. Основні види правомірної поведінки: маргінальна, конформістська, звичайна, соціально-активна (принципова).

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: «правова поведінка», «*правомірна поведінка*»,

«зловживання правом», «маргінальна поведінка», «конформістська поведінка», «звична поведінка», «правова активність», «правопорушення», «склад правопорушення», «вина», «суб'єкт правопорушення», «об'єкт правопорушення», «об'єктивна сторона правопорушення», «суб'єктивна сторона правопорушення», «об'єктивно-протиправне діяння», «причини правопорушень».

Практичне завдання

У робочому зошиті письмово виконати наступні завдання.

1. Складіть шкалу суспільної цінності наведених нижче чотирьох варіантів правомірної поведінки в однаковій, юридично значимій ситуації за характером домінуючих мотивів:

- а) побоювання юридичних санкцій;
- б) некритичне сприйняття норм поведінки оточуючих;
- в) позитивна звичка;
- г) усвідомлена моральна солідарність із приписами правових норм.

Тема 29. Юридична відповідальність.

Ключові слова: відповідальність, юридична відповідальність, принципи юридичної відповідальності, функції юридичної відповідальності, конституційно-правова відповідальність, адміністративна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, дисциплінарна відповідальність, матеріальна відповідальність, кримінальна відповідальність.

Мета семінарського заняття: розкрити сутність поняття юридичної відповідальності, поглибити і систематизувати знання про види, принципи юридичної відповідальності, підстави притягнення до юридичної відповідальності і звільнення від неї. Ознайомитись з низкою проблемних положень: існування позитивної і негативної відповідальності, класифікація за видами тощо.

План семінарського заняття (2 год.):

- 1. Поняття та ознаки юридичної відповідальності.
- 2. Принципи та функції юридичної відповідальності.

3. Підстави юридичної відповідальності та звільнення від неї.
4. Стадії юридичної відповідальності.
5. Класифікація юридичної відповідальності.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: *«юридична відповідальність»*, *«позитивна юридична відповідальність»*, *«ретроспективна юридична відповідальність»*, *«державний примус»*, *«майнова юридична відповідальність»*, *«цивільно-правова відповідальність»*, *«кримінальна відповідальність»*, *«адміністративно-правова відповідальність»*, *«дисциплінарна відповідальність»*, *«мета юридичної відповідальності»*, *«звільнення від юридичної відповідальності»*.

Практичне завдання

1. Скласти схеми ознак і видів юридичної відповідальності.
2. Встановити, у яких статтях Кодексу України про адміністративні правопорушення закріплений перелік органів, що встановлюють адміністративну відповідальність, і прокоментувати обсяг їх компетенції.

Тема 30. Правова система. Основні типи правових систем сучасності.

Ключові слова: правова сім'я, правова система, система права, конвергенція правових систем, дивергенція правових систем, романо-германська правова сім'я, англосаксонська правова сім'я, правова сім'я релігійного права, іудейське право, канонічне право, мусульманське право, індуське право, правова сім'я традиційного права, правова ідеологія, глобалізація.

Мета семінарського заняття: сформувати систему знань про: поняття та структуру правової системи; критерії класифікації правових систем; правові сім'ї сучасного світу; місце правової системи України на правовій карті світу. Проаналізувати особливості основних правових сімей сучасності та зрозуміти місце правової системи України на правовій карті світу

План семінарського заняття №1 (2 год.):

1. Поняття, ознаки та класифікація правових сімей сучасності.
2. Поняття та загальна характеристика правової системи.
3. Співвідношення понять «правова сім'я», «правова система» та «система права».
4. Поняття і структура правової системи.

План семінарського заняття №2 (2 год.):

1. Класифікація правових систем сучасності.
2. Характеристика романо-германської правової сім'ї.
3. Характеристика англо-американської правової сім'ї.
4. Характеристика правової сім'ї релігійного права.
5. Загальна характеристика правової сім'ї традиційного права.

Термінологічне завдання

Виписати до особистого юридичного словника і засвоїти визначення понять: *«правова система»*, *«національна правова система»*, *«правова сім'я»*, *«група правових систем»*, *«глобалізація»*, *«трансформація правових систем»*.

Практичне завдання

1. Скласти в робочому зошиті схему «Класифікація правових систем».
2. Сюжетно-рольова гра: «Переваги, недоліки і процеси зближення англо-саксонської і романо-германської правових сімей».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Базова література

1. Загальна теорія держави і права: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік та ін.]; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2010. 583 с.
2. Загальна теорія права: підруч. / За заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
3. Загальна теорія права: підруч. / О. В. Петришин та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
4. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2021. 584 с.
5. Онищук І. І. Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики: монографія. Івано-Франківськ – Дрогобич: Коло, 2017. 512 с.
6. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах: монографія. 2-ге вид., стер. Харків: Право, 2019. 226 с.
7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Вид. 10-е, доповнене. Л.: Край, 2008. 220 с.
8. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник / Харк. нац. ун-т внутр. справ. 4-те вид., доповн. і переробл. К.: Прав. єдність, 2014. – 524 с.
9. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
10. Теорія держави і права в схемах та таблицях: навчальний посібник / Кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. К.: «Хай-Тек Прес», 2020. 296 с.
11. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.

12. Теорія держави і права: навчальний посібник / Я. О. Тицька, Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва, Н. В. Атаманова, Н. Б. Арабаджи . Міжнародний гуманітарний ун-т. Одеса, 2021. 193 с.

13. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Допоміжна література

1. Андрусак Т.Г. Теорія держави і права / Фонд сприяння розвитку укр. правової думки та пропаганди державницьких традицій «Право для України». Львів, 1997. 200 с.

2. Антологія української юридичної думки: В 6 т. / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України / Ю.С. Шемшученко (заг.ред.), В.Д. Бабкін (упоряд.), І.Б. Усенко (відп. ред.) К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2002. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. 568 с.

3. Бабкіна О.В., Волинка К.Г. Теорія держави і права у схемах і визначеннях: Навч. посібник / Міжрегіональна академія управління персоналом. К.: МАУП, 2004. 144 с.

4. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.

5. Васильєв А.С., Борщевський І.В., Іванов В.В., Канзафарова І.С., Притченко Р.С., Труба В.І. Теорія права і держави: Підручник. Х.: Одіссей, 2007. 447 с.

6. Ведерніков Ю.А., Грекул В.С. Теорія держави і права: Навч. посіб. для підгот. до держ. іспиту / МВС України; Юридична академія. Д., 2002. 120 с.

7. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права: Академічний курс. Підручник. К. : Юрінком Інтер, 2006. 253 с.

8. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави і права: Підручник. Л.: Новий Світ-2000, 2005. 583 с.

9. Калюжний Р.А., Тимченко С.М., Пархоменко Н.М., Легуша С.М. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. К.: Видавець Паливода А.В., 2007. 296 с.

10. Карпунов В.М. Теорія держави і права: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Луганська академія внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України. 2-ге вид. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. 208 с.

11. Каткова Т. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. у визначеннях і таблицях. 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2020. 96 с.

12. Лисенков С.Л., Колодій А.М., Тихомиров О.Д., Ковальський В.С. Теорія держави і права: Підручник / С.Л. Лисенков (ред.). К.: Юрінком Інтер, 2005. 448 с.

13. Онищук І. І. До проблеми співвідношення норми права та статті закону. Правове регулювання суспільства та проблеми теорії держави і права: матер. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, листопад-грудень 2012 р.). Івано-Франківськ: Лабор. акад. дослідж. прав. регул. та юрид. техніки, 2012. С. 8–10.

14. Онищук І. І. Логічна схема письмового викладу законодавчого акта. Українство: динаміка сенсів і вимірів національного буття: матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Кривий Ріг, 9 лист. 2018 р.). Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2018. С. 281–283.

15. Онищук І. І. Правова цифровізація як інтегральний метод формалізації права. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2020. №6. С. 41–50. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.06.05>

16. Онищук І. І. Правовий моніторинг: теоретичні та прикладні засади: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.01; Національна академія внутрішніх справ. К., 2018. 553 с.

17. Онищук І. І. Принцип юридичної визначеності (legal certainty) у рішеннях Конституційного Суду України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2021. №5. С. 60–67. DOI: <https://doi.org/10.32886/10.32886/instzak.2021.05.07>

18. Онищук І. І. Співвідношення норм міжнародного права і біомедичної етики як систем регулювання суспільних відносин. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2021. №2. С. 66–73. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.02.07>

19. Онищук І. І. Термінологія нормативно-правового акта. Право і безпека. 2010. № 5 (37). С. 25–29.

20. Онищук І. І. Техніка документального вираження змісту нормативно-правового акта. Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права. Хмельницький, 2011. С. 63–66.

21. Онищук І. І. Техніка юридичного письма: понятійно-категоріальний апарат. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 3 (74). С. 87–94.

22. Онишук І. І., Бойко Г. І. Логіка юридичного конструювання. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. 2015. №11. С. 38–44.

23. Осауленко О.І. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. для студ. ВНЗ / Київський національний ун-т внутрішніх справ. К.: Істина, 2007. 336 с.

24. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 10-те вид., допов. Львів: Край, 2009. 224 с.

25. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник для студ. вищ. навч. закладів / Національний ун-т внутрішніх справ. 2-ге вид. Х.: Консум, 2005. 656 с.

26. Скірський І.В. Теорія держави і права: Навч. посіб. Вінниця, 2006. 292 с.

27. Сухонос В.В. Теорія держави і права: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Суми: Університетська книга, 2005. 536 с.

28. Теліпко В.Е. Універсальна теорія держави і права: Підручник. К.: Біноватор, 2007. 512 с.

29. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

30. Теорія держави і права. Збірник тестових завдань. Частина І: Навч.-метод. посібник. / Боняк В.О., Лантух І.С., Сердюк І.А., Христова Ю.В. Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 60 с.

31. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія / О. О. Уварова. Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с. Федоренко Г.О. Теорія держави і права: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. К.: КНЕУ, 2006. 232 с.

32. Федоренко Т.М. Теорія держави і права: Метод. рек. / Національний ун-т кораблебудування ім. Адмірала Макарова. Миколаїв: НУК, 2006. 40 с.

33. Юхимюк О.М. Навчальна програма з курсу «Теорія держави і права» / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Юридичний факультет. Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 21 с.

34. Alexander G. S. Interpreting Legal Constructivism. Cornell L. Rev. 1985. № 71. 249 p. URL: <https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=4438&context=clr>

35. Barack-Erez Daphne. The doctrine of legitimate expectations and the distinction between thereliance and expectation interests. European Public Law. 2005. Vol. 11 (4). URL: <http://www.tau.ac.il/law/barakerez/articals/legitimate.pdf>.

36. Barker S., Anderson E. Cinderella at the Ball: Legislative Intent in Canadian Courts. Canadian parliamentary review. Summer 2015. P. 15–21.

37. Bix B. H. Legal Interpretation and the Philosophy of Language. Edited by Lawrence M. Solan and Peter M. Tiersma. Oxford Handbook of Language and Law. 2012. P. 145–155. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199572120.013.0011

38. Black's Law Dictionary. Eighth edition / editor in Chief B. A. Garner. St.Paul: Thomson-West, 2007. 1810 p.

39. Bomhoff J. Balancing Constitutional Rights: The Origins and Meanings of Postwar Legal Discourse. Cambridge University Press. 2013. P. 72–137.

40. Breyer S. On the uses of legislative history in interpreting statutes. South California Law Review. 1992. Vol. 65. P. 845–859.

41. Chesterman S. An International Rule of Law? The American Journal of Comparative Law. 2008. Vol. 56. No. 2. Pp. 331–361.

42. Dicey A.V. Introduction to the Study of the Law of the. Indianapolis: Liberty Classics, 1982. 436 p.

43. Endicott T. A. O. The Impossibility of the Rule of Law. Oxford Journal of Legal Studies. 1999. Vol. 19. P. 1–18.

44. Eskridge W. N. Jr. The New Textualism. UCLA Law Review. 1990. Vol. 37. pp. 621–691.

45. European commission for democracy through law (Venice commission). Report on the rule of law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011). Strasbourg, 4 April 2011. 16 p. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e)

46. Fallon R. H. Jr. The Meaning of Legal “Meaning” and Its Implications for Theories of Legal Interpretation. *The University of Chicago Law Review*. 2015. Vol. 82(3). P. 1235–1308.

47. Fitzmaurice G. The Law and Procedure of the International Court of Justice: Treaty Interpretation and Certain other Treaty Points. *British Year Book of International Law*. 1951. Vol. 28. P. 1–28.

48. Fleischer H. European Legal Methodology: Current Position and Future Perspectives – Europäische Methodenlehre: Stand und Perspektiven. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*. 2011. Vol. 75. Num. 4. S. 700, 705.

49. Fuller Lon. Legal fictions. *Stanford University Press*. 1967. 142 p.

50. Gadamer H. G., Vérité et méthode: Les grandes lignes d’une herméneutique philosophique. Transl. P. Fruchon, J. Grondin and G. Merlio. Paris: Ed. du Seuil, 1996. 533 p.

51. Gianformaggio L. Lógica y argumentación en la interpretación jurídica o tomar a los juristas intérpretes en serio [Logica e argomentazione nell’interpretazione giuridica ovvero i giuristi interpreti presi sul serio]. *Doxa. Cuadernos de filosofía del Derecho*. 1987. №4. P. 87–108.

52. Grabert A. Dynamic Interpretation in International Criminal Law: Striking a Balance between Stability and Change. München: Herbert Utz Verlag, 2015. 244 p.

53. Gribnau H. Legal Certainty: A Matter of Principle. Retroactivity of Tax Legislation. May 2013. Tilburg Law School Research Paper No. 12/2014. P. 69–93. URL: <https://ssrn.com/abstract=2447386>

54. Groussot X. General Principles of Community Law. Groningen: Europa Law Pub, 2006. 498 p.

55. Harašić Ž. More about teleological argumentation in law. *Pravni vjesnik*. 2015. 31 (3/4). S. 23–49.

56. Hart H.L.A. Theory and Definition in Jurisprudence. *The Aristotelian Soc*. 1955. Vol. 29. P. 213–264.

57. Łętowska E. Pozaprocesowe znaczenie uzasadnień sądowych. *Państwo i Prawo*. 1997. №5. S. 3–17.

58. Liżewski B. Application of Law in the Legal Order of the Council of Europe. *Studia Iuridica Lublinensia*. 2015. Vol. 24. No. 2. 86 p.

59. Lücke H. Statutes and the Intention of the Lawmaker as the Ultimate Guide to their Applicability: History and Prospects. *Supreme Court History Program Yearbook*. 2010. 24 p.

60. Maduro M. P. Interpreting European Law: Judicial Adjudication in a Context of Constitutional Pluralism. *The European Journal of Legal Studies*. 2007. 1 (2). P. 1-21. URL: [https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/7707/](https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/7707/EJLS_2007_1_2_8_POI_EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

EJLS_2007_1_2_8_POI_EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y

61. Maringele S. *European Human Rights Law. The work of European Court of Human Rights illustrated by an assortment of selected cases*. Hamburg: Anchor Academic Publishing, 2014. 144 p.

62. McLeod I. Literal and Purposive Techniques of Legislative Interpretation: Some European Communities and English Common Law Perspectives. *Brooklyn Journal of International Law*. 2004. Vol. 29. №3. P. 1109–1134.

63. Mellinkoff, D. *The Language of the Law*. Boston, Toronto: Little, Brown and Company, 1963. 526 p.

64. Minnikes I. A., Minnikes I. V. Historical interpretation in law: content and types. *Pravoprименenie = Law Enforcement Review*. 2022. Vol. 6, no. 2. P. 5–18. DOI: 10.52468/2542-1514.2022.6(2).5-18.

65. Murray J. L. *Comparative Law Method. Report. Actes du colloque pour le cinquantième anniversaire des Traités de Rome. 2 session: Le système juridictionnel*. P. 39–47. URL: https://curia.europa.eu/common/dpi/col_murray.pdf

66. Onyshchuk I. I. Independence of Constitutional Justice Bodies as a Prerequisite for the Rule of Law. *Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 27 квітня 2023 р.). Ужгород, 2023. Ч. II. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2023. P. 125–129. DOI: 10.36059/978-966-397-298-5-110*

67. Packeiser K. *The general theory of terminology: a literature review and a critical discussion*. Copenhagen: Copenhagen Business School, 2009. 84 p.

68. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition + GRATIS Outline Edition*. Study Group on a European Civil Code, Research Group on EC Private Law (Acquis Group) (Author), edited by: Christian Von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nolke. Sellier European Law Publishers, 2009. 6100 pp.

69. Sager J. C. *A practical course in terminology processing: with a bibliography by Blaise Nkwenti-Azeh*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins Publishing Company, John, 1990. 254 p.

70. Schauer F. Legal Fictions Revisited. Virginia Public Law and Legal Theory Research Paper. 2011. №29. URL: papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1923314

71. Shecaira F. P. Sources of Law Are not Legal Norms. Ratio Juris. 2014. 16 p.

72. Shutak I. D. Onyshchuk I. I. Comprehensive approach to perception of law in the context of doctrinal views. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2021. 28(4), 42–50. DOI: 10.37635/jnalsu.28(4).2021.42-50

Інформаційні ресурси:

1. Бібліотека Інституту Поглиблених Правничих Студій. Велика Британія <http://www.ials.sas.ac.uk/library/library.htm>

2. Наукова бібліотека ім. М.Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка www.library.univ.kiev.ua

3. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» <http://www.ukma.kiev.ua/ukmalib>

4. Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua/>

5. Національна бібліотека Франції <http://www.bnf.fr/>

6. Національна Парламентська бібліотека України <http://www.nplu.kiev.ua/>

7. Німецькі бібліотеки <http://www.ddb.de/>

8. Українська правнича фундація <http://www.ulf.com.ua/>

9. Центр європейського і порівняльного права <http://www.ecle.gov.ua/>

10. Центр розвитку українського законодавства <http://www.ulde.kiev.ua/news.php>

11. Юридична бібліотека Школи права Йелльського університету <http://www.law.yale.edu/library/>

